
DIPLOMATSKI ODNOSI CRNE GORE I TURSKE

Hana Šarkinović

Diplomatic relations between Montenegro and the Ottoman Empire can be divided to the period since 1499 when Montenegro became a part of the Ottoman Empire until 1878, and the period after 1878, when Montenegro was officially recognized by the Congress of Berlin as the 27th sovereign state. During the first period, diplomatic relations of the two states referred primarily to representing Montenegrin vassals in Istanbul and other Ottoman cities through Hrvat-pashas and heads.

Diplomatija je stara koliko su stari i narodi, ali se pojava diplomatije vezuje za nastanak subjekata kojih se ona neposredno tiče, tj. za vrijeme stvaranja prvih robovlasničkih država, kada se pojavljuju razni poslanici, izaslanici, vjesnici. Ustanova stalnih diplomatskih predstavnika je opšteprihvaćena u Evropi početkom XVII vijeka i bila je različito razvijena u zavisnosti od pojedine države, a u ovaj proces su posljednje ušle Rusija i Turska.

Položaj Osmanskog Carstva u zasnivanju diplomatskih odnosa bio je određen s jedne strane statusom osvajača i neprijatelja svih hrišćana, a s druge strane položajem stranih poslanika u Carigradu zbog nepovjerenja od strane osmanske vlasti.¹

Osmanska carevina, u kojoj su se pravila o ophođenju sa diplomatama i protokolu kasnije razvila, takođe je, prije svega, isticala dostojanstvo svoga sultana. Sultan je jedino francuskom caru priznavao titulu „padiše“, odnosno cara.²

Diplomatija Crne Gore počinje od sticanja nezavisnosti 1878. godine, ali spoljnopolitičke veze Crne Gore počinju od 1711. godine, kada nije bila ovlašćena da odašilje i prima stalne diplomatske predstavnike, znači nije imala atribute diplomatskog subjektiviteta kojim su raspolagale suverene države. Ostvareni kontakti nijesu imali stepen oficijelnosti, ali su imali početne karakteristike diplomatskog djelovanja. Pored povremenih, razvili su se u XIX vijeku i stalni oblici diplomatskog predstavljanja. Naime, stalni crnogorski izaslanici, iako bez zvaničnog statusa, obavljali su poslove zastupanja njenih građana u Carigradu, Skadru i Kotoru.

U diplomatskoj istoriji Crne Gore i Turske možemo izdvojiti tri perioda. Prvi period je vezan za XVIII i XIX vijek, do sticanja

¹ Gligorije Geršić u svom djelu *Današnje diplomatsko i konzularno pravo* navodi da su „Turci nalazili da su najbolje zaštićeni i obezbijeđeni od svih stranih diplomata kad ih drže pod katancem i kada stražare nad njima.“ Primjera radi, poslaniku kralja Ferdinanda, Poljaku Laskiju, 1533. godine je pod prijetnjom smrtne kazne bilo zabranjeno da se udaljava iz određene kuće ili da se sa kim sastaje, i sve je ovo zadržano do XVII vijeka, da bi u XIX vijeku bili uspostavljeni redovni diplomatski odnosi.

² Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan (2007) *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, str. 18.

nezavisnosti, drugi od sticanja nezavisnosti do 1919. godine i treći od 1990, pa do sada.³

Do kraja XVIII vijeka u Osmanskom carstvu se nije primjenjivala diplomatija kako je zapad opisuje i razumijeva, niti su postojala diplomatska predstavništva, niti se država oslanjala na reciprocitet, iako su i jedno i drugo temelji diplomatije. Do 1793. godine Osmansko carstvo nije imalo svoje stalne poslanike ni na Zapadu ni na Istoku, niti je prihvatilo stalne poslanike, sa izuzetkom jedne ili dvije države. Prva ustanova koja se bavila spoljnim poslovima je ustanovljena 1837. godine, kada je osnovano Ministarstvo spoljnih poslova. Reisulkutab je kao državni službenik podložan velikom veziru vodio spoljne poslove i ostvarivao kontakt sa stranim poslanicima, a tek u doba Tanzamata on je postao ministar koji se bavio spoljnim poslovima.⁴

Značajne promjene u osmanskoj diplomatiji su se desile poslije Karlovačkog mira 1699. godine, kada je Osmanskom carstvu bilo jasno da više nije u situaciji da samostalno, nezavisno od drugih država vodi spoljnu politiku. Počinju se u Evropu slati poslanici na duži period, koji su pisali izvještaje o vojsci, državom uređenju, novim otkrićima.⁵

³ Određivanje perioda u diplomatskim odnosima jeste izbor autora. Budući da se rad bavi dvama prvim periodima, na ovom mjestu je naglašeno da je autor svjestan postojanja i trećeg, a koji je u trajanju i nije obrađen ovim radom.

⁴ Ihsanoglu, Ekmeleddin (2004) *Historija Osmanske države i civilizacije*, IRCICA i Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, str. 237.

⁵ Na pregovorima u Karlovcima se reisulkutab Rami Mehmed-paša pokazao vrlo uspješnim, pa je od 1703. do 1774. godine od 27 reisulkutaba šest postalo velikim vezirima, a od 1697. do 1774. godine od dvadeset sedam reisulkutaba šesnaest ih je na ovaj položaj došlo iz službe hadžegana, a jedanaest ih je napredovalo do položaja paše u jednoj pokrajini. Naff, Thomas (1977), *Ottoman Diplomatic Relation with Europe in the Eighteenth Century: Patterns AND Trends*, Studies in the Eighteenth Century Islamic History, Illinois, str. 95-96.

Najznačajnija prekretnica u Osmanskom Carstvu se desila kada je Selim III od 1793. godine počeo slati stalne predstavnike u evropske gradove i kada se diplomatski kadar povećavao.⁶ U XIX vijeku se stvara diplomatija slična zapadnjačkoj, a posebnu pažnju diplomatiji je posvećivao sultan Abdul Hamid II, koji je zauzeo mjesto svog bolesnog brata Murata V i 1876. godine proglasio prvi ustav u istoriji zemlje.⁷

I Diplomatski odnosi djelovanja u vrijeme konstituisanja crnogorske države

Pošto Crna Gora u XVIII i XIX vijeku nije bila država u smislu međunarodnog prava, u njenim odnosima sa drugim zemljama se nijesu mogle razviti klasične forme diplomatskog i konzularnog predstavljanja. Međutim, razvili su se primjeri međunarodnog predstavljanja neuobičajeni za diplomatsku praksu suverenih država prve polovine XIX vijeka koji su vrlo značajni za diplomatsku istoriju Crne Gore. U pitanju su stalna predstavništva u Carigradu, Skadru i Kotoru, koja nijesu kategorije klasičnog međunarodnog prava, ali su predstavljala interesantne oblike međunarodnog saobraćaja ostvarene u periodu faktičkog postojanja države u Crnoj Gori i bili su preteča kasnijih klasičnih vidova diplomatskog i konzularnog predstavljanja putem misija stalnog karaktera.

⁶ Osmanska država je u XVIII vijeku imala stalne predstavnike u Engleskoj, Francuskoj, Rusiji, Austriji, Španiji, Pruskoj, Danskoj, Holandiji, Švedskoj, Poljskoj, Veneciji i Đenovu, Iranu, Turkmenistanu, Avganistanu i Maroku. *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV/2, s. a., s. 1, str. 131-246.*

⁷ Hakov, Džengiz (2011) *Istorija savremene Turske*, Bal-Tam, Prizren, str. 21-21.

Crnogorski predstavnici u Carigradu
(Hrvat-baše i crnogorski kapetani)

U XIX vijeku je značajan broj Crnogoraca odlazio na rad u Carigrad i druge gradove od Bosfora i Male Azije do Crvenog mora, posebno za vrijeme knjaza Danila.⁸ Prema do sada nepotpunim podacima, u drugoj polovini XIX vijeka u Carigradu je bilo do 4.000 Crnogoraca, koji su se kazivali da su Hrvati iz Boke, pa se postavilo pitanje njihove zaštite. Da bi ostvarili svoja prava kod Osmanskog carstva u Carigradu, Crnogorci su se u početku za pomoć obraćali stranim konzulima, najčešće ruskom. No, kako je Hatišerifom od 1830. godine, kojim su regulisani odnosi Srbije i Porte, dozvoljeno da u Carigradu mogu postojati srpski agenti koji su imali za zadatak da pregovaraju sa Visokom Portom o poslovima koji se tiču njihove zemlje, Crnogorci su se obraćali za pomoć srpskim agentima,⁹ pri čemu su nailazili na teškoće. Tako je Stanko Ivov Vukotić u pismu Crnogorskom praviteljstvujućem senatu u pismu od 2. februara 1847. godine naveo da se zbog svojih poslova u Carigradu morao obratiti osmanskim vlastima preko srpskog poslanika tražeći njegovu zaštitu, pa pošto je po srpskim zakonima bila dopuštena zaštita samo srpskih podanika, moli da mu se pošalje „svobodnij list da bi mogao primiti, posredstvom ovog poslanika, srpsko podanstvo.“¹⁰ Ovaj dokument dokazuje da prvih predstavnika Crne Gore koji su se bavili zaštitom njenih državljana u Osmanskom carstvu nije bilo prije pedesetih godina XIX vijeka.

⁸ Pejović, Đoko D. (1962) *Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku*, Titograd, str. 103.

⁹ Kisovec, Mirko (1939) *Diplomatski predstavnici*, Beograd, str. 53.

¹⁰ Popović, Petar (1987) *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX vijeku 1804-1903*, Beograd, str. 115.

Naziv „Hrvat-baša“ označava starješinstvo nad Hrvatima i prema kazivanju Ljube Nenadovića koji je boravio u Carigradu 1858. godine, „Crnogorci su se u Turskoj nazivali Hrvatima, da bi mogli spokojnije u toj neprijateljskoj zemlji svoje poslove raditi počem su bili u neprestanom ratu s Turskom pa im ne beše ni dopušteno tamo putovati. Zato su uzimali na sebe bratsko i srodno ime i kazivali su se Hrvati; a u celoj turskoj carevini znalo se da Hrvate štiti bečki ćesar.“¹¹

Prvi crnogorski zastupnici u Carigradu su određivani od samih Crnogoraca koji su u Carigradu boravili, da bi sebi olakšali poslove sa osmanskom vlašću. Međutim, iz knjaževe prepiske iz 1855. godine sa diplomatskim predstavnikom neke strane zemlje u Carigradu govori se da je ovlastio da se Marko Pejović u pratnji svog prethodnika predstavi dotičnoj vlasti kao lice kome je povjereno zvanje predstavnika ovdašnjih Crnogoraca.¹²

Ljuba Nenadović opisuje svoje druženje sa hrvat-bašom Mišanom Martinovićem u Carigradu 1859. godine ovako: „Mlad, lep, pri tome bistar i rečit čovjek. Svakda je lepe i čiste crnogorske haljine nosio, a povrh njih srebrne toke, ordenje i medalje. Njega je knez Danilo postavio za svog zastupnika u Carigradu da zaklanja i štiti Crnogorce. Svaki Crnogorac mu je davao godišnje jedan dinar. To mu je bila plata s čim je mogao gospodski živjeti. Turska vlast ćuteći priznavala ga je, jer bez njega imali bi mnogo više posla sa Crnogorcima. Njemu jedinom bilo je dopušteno da može svakda sa oružjem po varoši ići; i imadaše lepo oružje, srebrom okovano. On je sve Crnogorce u Carigradu i ćitavoj okolini poznavao; znao je gde stanuju i kakvim se poslovima zanimaju. On je njihove razmirice izviđao i rešavao tako da turska policija i sud, osim kakve velike krivice, nisu s

¹¹ Nenadović, Ljuba P. (1889) *O Crnogorcima. Pisma sa Cetinja 1878*, Novi Sad, str. 115.

¹² Dragičević, Risto (1939) *Hrvat-baša, Zapisi, knjiga XXII*, s. 1, str. 334.

njima imali nikakva posla. Parnice Crnogoraca sa onima kod kojih su radili, pa im neće potpuno da isplate, on je vešto i svagda u korist svojih zemljaka ravnao... Kad turska vlast takvog Crnogorca za što god okrivila, odmah zovu Hrvat-bašu da on to izvidi i da krivca traži.“¹³

U drugoj polovini XIX vijeka za crnogorske zastupnike u Carigradu uveden je naziv kapetan. Za prvog kapetana je postavljen pop Đoko Pejović, koji je objedinio obje titule, koji je za vrijeme prvog boravka u Carigradu posjetio mjesta gdje su radili Crnogorci. Imenovao je komandire koji su mu bili potčinjeni i koji su u dogovoru sa lokalnim vlastima jedino mogli da zastupaju Crnogorce. Nezadovoljni svojim položajem i uvedenom organizacijom zastupanja, Crnogorci iz Smirne 1868. obratili su se knjaz u pismom u kojem ga mole: „Okrenite na nas vaše oko, jerbo više živjet ne možemo ovako, ako vi na nas glavu nećete obratiti ili poslati vašeg čovjeka koji će nas gledati ođenle ili ne preporučiti kod jednog konsula koji će nas ođe nadgledati, jerbo više ovako ne možemo živjeti od kakonje dolazio kapetan Đoko Peiović i prozvao se ministrom crnogorskijem pred pašom od Ministra ispred svijem konsulima i koji e preporučio vaš narod u ruke turskoga suda i postavio nekakve kapetane crnogorske koi su nam tešku muku dali i pred sudom turskijem njihovom raikom podpisali dakle danas nikakvi konsuvo nemože niti oće glavu obratiti nanas er se svi nato mnogo ijede zato se to tako učinilo i pod turske ruke predalo, a mi neznamo kućemo se danas okrenuti.“(Sic!)¹⁴

U drugom pismu iz Smirne, gdje su svi narodi imali svoje zastupnike, kažu sljedeće: „Mi Crnogorci imadosmo i imamo

¹³ Nenadović, Ljuba P. (1889) *O Crnogorcima. Pisma sa Cetinja 1878*, Novi Sad, str. 147.

¹⁴ Istorijski institut Republike Crne Gore, *Arhivska zbirka, Senatski spisi, f. 411*, s. a.

glavara, a to je Ilija Mijailović Gluhodoljanin, koga postavi kapetan crnogorski iz Carigrada Đoko Jakše Pejović, a to prikaza i gospodinu vojvodi i Senatu popa Iliji Plamencu. I sad ovde ruski konzul priznade Iliju Mijailovića kao našeg glavara, a i turski paša tome protivan ne bi, već sa svoje strane podčinjenicima svojim zapovedi da Iliju Mijailovića kao crnogorskog kapetana znadu i poznadu.“¹⁵ U nastavku pisma oni govore da su zadovoljni zaštitom koju im on pruža, dok se kasnije nijesu sa njim počeli rugati, govoreći mu: „Mi te ne poznajemo bez gospodareva nišana niušto.“¹⁶

Crnogorske kapetane u Carigradu je postavljao knjaz ili Praviteljstvujušći senat. Prema jednom dokumentu iz 1872. godine, počinje riječima: „Praviteljstvujušći senat Crnogorski danom mu vlasti šilje u Carigrad za kapetana tamošnji podanika Njegove Svijetlosti, Dragišu Vukova Plamenca.“¹⁷ Kapetan je vodio računa da zabrani krađu od strane svojih podanika, a ako bi takvih slučajeva bilo – da te Crnogorce odmah pošalje da im se sudi na Cetinju. Ukoliko je neki Crnogorac greškom zatvoren od osmanskog suda, on je bio ovlašćen da krivca uhvati i preda u ruke osmanskih vlasti. Da bi izvukao pravog Crnogorca iz tamnice kapetan je, prema instrukcijama, trebao o svom trošku hodit po sudova i radit što pređe izvadit ga.¹⁸ „Za taj trud nije smio tražiti nikakvu nadoknadu, a ukoliko su vlasti lupeža koga zbog lupeštine stavile u tamnicu, kapetanu je bilo zabranjeno da moli za njegovo oslobođenje. Pored nadzora nad radom Crnogoraca, kapetan je mogao da i one koji ne rade vrati u Crnu Goru, a imao je i određena sudska ovlašćenja. Naime, rješavao

¹⁵ Dragičević, Risto (1939), *Hrvat-baša, Zapisi, knjiga XXII*, s. 1, str. 335.

¹⁶ Isto, str. 339.

¹⁷ Pravni zbornik (1933), *Crnogorski kapetan u Carigradu, njegova vlast i njegovi zakoni*, Podgorica, br. 2-3, str. 127.

¹⁸ Isto, str. 128.

je svađe među Crnogorcima i imao je pravo da globi „onoga koji se prvi počne bit, što nađe za pravo, a napadnutog ništa.“¹⁹ O presudama i globama se vodila evidencija, koja je dva puta godišnje slata Senatu na pregled, kao i spisak svih Crnogoraca koji spadaju u kompetenciju kapetana. Pored toga, posebno je bila regulisana obaveza Crnogoraca na poziv za odbranu otadžbine, pa je u tački 17 bilo propisano da „Crnogorac koji se ne bi odazvao na poziv Knjaza u vrijeme rata i doša, taj ostaje pod strašno njegovo prokletstvo, a ime mu se predaje sramoti i ostaje za vazda izdajica kod svog otečestva i Crnogorcem se više ne smije nazivati, no će svud od svakog preziran i ćeran biti.“²⁰ Kapetanu je plaćan jedan fiorin godišnje, koji je zajedno sa sredstvima od globe predavan u državnu kasu na Cetinju. Kapetan i sekretar su primali platu od Senata.

Kapetani su vršili naplatu duga po zamolnicama koje je Senat slao, pa je kapetan od naplate jednog talira naplaćenog duga zadržavao jedan krajcer i putne troškove. Svi ovi poslovi predviđeni Pravilnikom su u cjelini iz domena konzularnih odnosa, jer se u njima ne govori o političkom predstavljanju.

Lokalne vlasti su ukazivale počasti crnogorskim predstavnicima, mada ovo nije imalo diplomatski karakter, ali je imalo za cilj da uvaži crnogorske predstavnike. Tako je kapetana Dragišu Plamenca zbog planiranog skupa Crnogoraca nezadovoljnog njegovim imenovanjem za kapetana pozvao vojni komandant grada (mušir), kome je on otišao u dvor sa bimbašom, u pratnji deset konjanika. Mušir mu je prenio zapovijest Velikog vezira da povodom planiranog skupa Crnogoraca izvede dva bataljona vojske za održavanje reda od čega ovaj nije htio odustati dok mu se crnogorski kapetan nije obavezao i potpisao da neće nikakve rđave stvari biti.²¹

¹⁹ Isto, str. 128.

²⁰ Isto, str. 129.

²¹ Isto, str. 130.

Kapetani su predstavljali preteče klasičnih konzula, koji su imali redukovane nadležnosti i predstavljaju preteču političkih predstavnika, jer Crna Gora u to doba nije bila priznata država. Zbog toga se navedeni oblici zastupanja interesa njenih podanika mogu smatrati počecima ispoljavanja njenog međunarodnog subjektiviteta putem izaslanika stalnog karaktera prema Turskoj. Rad kapetana u praksi u Carigradu je imao i određeni politički značaj.

Položaj diplomatskih predstavnika je bio dosta težak, jer su po turskom stanovištu strani poslanici imali dva svojstva: predstavnika svog suverena kod sultana, koga treba da informišu o volji svog vladara i taoca, odgovornog za povredu ugovora koju čini njihov vladar prema turskoj carevini. Iako je i u Turskoj važno pravilo da „poslanika ne može snaći nikakva nesreća“, bilo je nerijetko slučajeva varvarskog postupanja prema njima: protjerivanja, fizičke torture, zatvaranja. Sultan Sulejman Veliki, kako kaže profesor Vesnić, dao je zakonsku snagu riječima: „Poslanici su odgovorni za riječ svojih gospodara i kao taoci moraju biti kažnjeni za slučaj prekršenja te riječi.“ Položaj stranih predstavnika u Porti ilustruje i podatak da su međusobno mogli da stupaju u kontakt i razgovaraju samo sa dozvolom turskih vlasti, te su često bili prinuđeni da se u tajnosti sastaju.²²

Crnogorski zastupnik u Skadru

Pored navedenih predstavnika u Carigradu, Crna Gora je u drugoj polovini XIX vijeka imala predstavništvo u Osmanskom Carstvu, koje se nalazilo u Skadru. Poslije bitke na Grahovcu 1858. godine, Crna Gora je bila zemlja sa uspostavljenim granicama. Protokolom potpisanim na Carigradskoj konferenciji

²² Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan (2007) *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, str. 18.

1859. godine formirana je međunarodna komisija za utvrđivanje granične linije između crnogorskih i osmanskih teritorija, pa je Komisija 1859. godine postavila i posljednji granični znak na tursko-crnogorskoj granici u blizini Spiča.²³ Razgraničenja nje-su ispunila očekivanja knjaza Danila, jer Crna Gora nije ušla u krug suverenih država, pa je ovu ideju konkretizovala ideja za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Osmanskog Carstva.

Crnogorske zahtjeve za uspostavljanje direktnih diplomatskih odnosa je podržao predstavnik Francuske Ekar koji je predložio da se u Podgorici, Skadru i Nikšiću ustanove hrvat-baše, po ugledu na crnogorske zastupnike u Carigradu, koji su trebali da posreduju između crnogorskog knjaza i osmanskih vlasti u vezi sa raznim reklamacijama i sporovima, kao i da obavljaju druge poslove koji su trgovinski odnosi i upućenost Crne Gore na skadarske pazare nametali.²⁴

Održavanje direktnih odnosa između Crne Gore i Osmanskog Carstva su podržali ruski i pruski komesar u Komisiji za razgraničenje, uz rezerve Austrije i Engleske i uzdržanost osmanskog komesara. Kako je Komisija za razgraničenje prekinula rad 1860. godine, ovo pitanje je prenijeto na Konferenciju ambasadora u Carigradu, koja je u Protokolu od 17. aprila 1860. godine preporučila pažnji Visoke Porte uspostavljanje direktnih odnosa između skadarskog guvernera i knjaza Danila i formiranje lokalne komisije radi rješavanja neriješenih pitanja kao i sporova koji bi u budućnosti iskrslili.²⁵

Diplomatski odnosi između Crne Gore i Osmanskog Carstva su se sveli na odnos s pašama susjednih oblasti i na poslove

²³ Vujović, Dimo, *Zahtjev knjaza Danila za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Turske*, str. 158.

²⁴ Isto, str. 160.

²⁵ Isto, str. 160.

isključivo lokalnog značaja, jer ministar spoljnih poslova Osmanskog Carstva Fuad-paša i pored nekoliko urgencija velikih sila nije ovo sproveo.

Crnogorski agent u Skadru je od 1864. godine bio Pero Pejović, koji je sam radio u Skadru, a nije imao blagonaklonost Šefket-paše, jer je navodno imao vezu sa pobunjenim albanskim plemenima. Nakon posjete Pejovića kod Šefket-paše, a uvidjevši da u arhivima nema dokumenata na osnovu kojih bi se zvanični status crnogorskog zastupnika mogao utvrditi zatraženo je od Porte odobrenje za njegovo udaljenje. Odbijajući da napusti dužnost bez knjaževog odobrenja, crnogorski je agent Šefket-paši pružio uvjerenja da će pismena poruka blagovremeno biti predata knjazu. Revoltiran Pejovićevim držanjem, Šefket-paša mu je narednog dana kategorički izjavio da Visoka porta ne želi više prisustvo crnogorskog agenta u Skadru.²⁶

Ovo je zaoštrilo odnose Crne Gore sa osmanskim vlastima u Skadru, a Pejović o tome obavještava knjaza Nikolu: „Šefket paša gubernator skadarski neće nikako da prizna agenciju knjaževstva crnogorskog u Skadru... Ja sam danas razgovarao o tome sa pašom, ali on neće nikako da postoji agencija ovdje u Skadru Crnogorska.“²⁷

Crnogorska agencija u Skadru je osnovana 1863. godine, jer osmanska vlast nije imala ništa protiv rada agencije u Skadru, ali nije mogla da prihvati Pera Pejovića za agenta, pa je 1873. godine umjesto njega imenovan Rade Turov Plamenac. Konzularna agencija u Skadru je imala politički značaj jer je bila stalno predstavništvo u susjednoj turskoj oblasti, kojoj je Crna Gora pripadala, jer je Porta prećutno dozvoljavala njen rad. Preko ove agencije su se odvijale sve važnije diplomatske

²⁶ Vujović, Dimo, *Spor oko protjerivanja crnogorskog agenta iz Skadra 1872*, str. 587.

²⁷ Isto, str. 132.

aktivnosti prema osmanskoj vlasti i akreditovanim predstavnicima drugih država i ona je predstavljala prvo predstavništvo Crne Gore stalnog karaktera koje je u funkciji političkog predstavljanja zemlje imalo neke osobenosti diplomatske institucije.

Pošto su Crnogorci preko Skadra zadovoljavali veliki dio svojih potreba za trgovinskom razmjenom, uloga crnogorskog zastupnika je bila značajna u sklapanju i realizaciji trgovinskih poslova, pisanju i potvrđivanju ugovora o kupoprodaji, ovjeri isprava i dr. Pored navedenog, agenti su postupali po tužbama, a u pogledu pružanja pomoći pred osmanskim lokalnim sudovima nijesu se ograničavali samo na teritoriju Skadra, već su bili obuhvaćeni i Spuž i Podgorica. Na osnovu izloženog proizlazi da su agenti u Skadru imali izrazito konzularni karakter, a da su kroz kontakte sa osmanskim vlastima obavljali i poslove političke prirode i ova institucija je bila bogatija u odnosu na hrvat-baše, odnosno crnogorske kapetane u Carigradu.²⁸

Prva zvanična diplomatska misija kod sultana

Osmanska vlast je nastojala da knjaza Danila i knjaza Nikolu predstavi kao poglavare osmanske provincije, a oni su odbijali da na dvorovima evropskih država budu predstavljeni posredstvom turskih predstavnika. Iako je Crna Gora bila nepriznata država, praksa je nametnula da se njeni odnosi sa osmanskom državom odvijaju u vidu nezavisnih političkih subjekata, a ovi odnosi dobijaju zvaničnu formu potpisivanjem ugovora 1862. godine nakon Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru.

Prva zvanična posjeta jedne crnogorske delegacije Sultanu je došla u vezi sa nastojanjem Crne Gore da eliminiše nepovoljne odredbe mirovnog ugovora iz 1862. godine, vezano za izgradnju

²⁸ Raspopović, Radoslav M, *Diplomatija Crne Gore 1711-1918*, Podgorica–Beograd, 1996, str. 220.

puta Spuž-Nikšić s utvrđenjima. Posjetu je ugovorio vojvoda Mirko Petrović, prilikom boravka u Beču 1862. godine, nakon susreta sa Kalimaki-pašom, osmanskim predstavnikom na bečkom dvoru, sa ciljem da ispita pod kojim uslovima bi Porta odustala od prava koja je po navedenom ugovoru dobila. Usaglašen je predlog da se u tom cilju u Carigrad pošalju posebni knjaževi izaslanici, pa su u februaru 1863. godine u Carigrad otputovali senator Đuro Martinović i knjažev sekretar Jovan Vaclik. Delegacija je imala zadatak da preda knjaževo pismo velikom veziru, da pregovaraju o prestanku gradnje blok-hauza (utvrđenja) na putu Spuž-Nikšić i formiranju zajedničke komisije za ispravku granice Crne Gore i pojedinih teritorija osmanske države. Ovi zahtjevi su prošireni na sastanku sa Ali-pašom i istaknut je zahtjev izlaska Crne Gore na more preko pristaništa Spič.²⁹ Prva dva zahtjeva su odmah pozitivno riješena, dok zahtjev za dobijanje pristaništa Spič nije ozbiljno ni razmatran. Sporazumnim rješenjem ciljevi dolaska crnogorske delegacije su bili ostvareni. Članovi crnogorske delegacije su pozvani i na audijenciju kod Sultana, što se konstatuje iz izvještaja Vaclikova, u kojem se kaže: „Mi smo mnogo ljubopitni na ovo pozivanje Sultanovo, kojem se začudila cijela ovdešnja diplomacija, kojoj se to do sada još nikada neslučilo, jer ni jedan diplomata nije još sa carem govorio, ili osobito u carski konak pozvan bio bez nekoga praznika.“³⁰ Ova posjeta će biti jedina sve do posjete knjaza Nikole Carigradu 1883. godine. Međutim, bilo je kontakata na nižem nivou putem povremenih misija radi pregovora i mirnog rješavanja spornih pitanja, što je nametnula nezavisna pozicija Crne Gore prema Osmanskom Carstvu.

²⁹ Đorđević, Vladan (1924) *Crna Gora i Austrija 1814-1894*, Beograd, str. 195-198.

³⁰ Dragičević, Risto J (1939), *Prva audijencija crnogorskih emisara kod Sultana*, Zapisi, knj. XXII, sv. 1-6, Cetinje, str. 2, str. 12.

II Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske od Berlinskog kongresa do 1912. godine

Crna Gora je međunarodno priznanje dobila 18. februara/3. marta 1878. San-Stefanskim mirom, preliminarnim ugovorom između Rusije i Osmanskog Carstva, zajedno sa Srbijom i Rumunijom,³¹ a zatim na Berlinskom kongresu, čime su se stekli uslovi za sasvim novi model predstavljanja u diplomatskim odnosima. Faktičko stanje državnosti je poslije Berlinskog kongresa u komunikacijama sa drugim državama poprimilo atribute suverenog djelovanja i u diplomatiji, čime je dobila jednak pravni status sa ostalim državama, jer je od države u faktičkom smislu postala država međunarodnog prava.

Berlinski ugovor su potpisali predstavnici šest velikih sila 13. jula 1878. godine, a ratifikovan je 3. avgusta 1878. godine, a na Crnu Goru se odnose odredbe članova 26–32. Priznanje nezavisnosti Crne Gore od Visoke Porte i ostalih država ugovornica koje je još nijesu priznale (čl. 26) i odluke o međunarodno priznatim granicama (čl. 28) predstavljale su najznačajniji dio odluke. Priznanje nezavisnosti koje je dato na bilateralnom planu između Rusije i Turske dobilo je potvrdu i od velikih sila,³² čime je Crna Gora i *de iure* postala punopravni član međunarodne zajednice.

Poslije Berlinskog kongresa Crna Gora je ubrzo ustanovila diplomatske odnose sa velikim silama i drugim državama primanjem njihovih diplomatskih predstavnika na crnogorskom dvoru.³³

³¹ Odredbama ovog ugovora teritorija Crne Gore je uvećana tri i po puta. Crna Gora je dobila: Berane, Bijelo Polje, Pljevlja, Prijepolje, Tutin, Rožaje, Rugovu, Plav, Gusinje, Nikšić, Gacko, Podgoricu, Kolašin, Spuž, Žabljak, izlazak na more. Vidi. G. Perazić, R. Raspopović, *Međunarodni ugovori Crne Gore 1878-1918*, str. 110.

³² Isto, str. 120.

³³ Od velikih sila diplomatska predstavništva su otvorile 1878. Rusija i Francuska, a 1879. Austrougarska, Osmansko Carstvo, Velika Britanija i Italija.

Zbog nepovoljne finansijske situacije diplomatski odnosi su uspostavljeni sa državama sa kojima se Crna Gora graničila - Osmanskim Carstvom i Austrougarskom, a zatim i u Parizu, Beogradu i Njujorku.

Poslanstvo u Carigradu

Odlukama Berlinskog kongresa je sugerisano uspostavljanje diplomatskih odnosa između Crne Gore i Porte (član 31 – o imenovanju crnogorskih predstavnika u Carigradu i nekim mjestima imperije gdje se za tim ukaže potreba).³⁴ No, da bi Crna Gora realizovala navedeni dio odluka Berlinskog ugovora i otvorila diplomatsko predstavništvo bila su potrebna materijalna sredstva i kadrovske mogućnosti koje tada nije imala - u to vrijeme je Gavro Vuković bio jedini diplomirani pravnik u državi.

Međutim, u želji da zaštiti interese svojih podanika u inostranstvu i zastupanja političke interesa u drugim državama, Crna Gora se obratila Rusiji. Naime, šef knjaževske kancelarije za spoljne poslove, vojvoda Stanko Radonjić se 3. januara 1878. godine obratio sekretaru ruske diplomatske misije na Cetinju, A. N. Špajeru pismom u kojem navodi da u nemogućnosti da u postojećim okolnostima imenuje svoje predstavnike u inostranstvu moli da Rusija pruži zaštitu i crnogorskim državljanima u svim zemljama u kojima ne bi imali predstavnike sve do imenovanja crnogorskih predstavnika u tim zemljama.³⁵ O sadržaju ovog zahtjeva koji je predstavljao generalno punomoćje obaviješten je ministar spoljnih poslova Rusije Nikolaj Girs. Ruska vlada je prihvatila da zastupa Crnu Goru putem njenih diplomatskih i konzularnih predstavnika u inostranstvu. Na ovaj

³⁴ Raspopović, Radoslav M. (1996), *Diplomatija Crne Gore 1711-1918*, Podgorica–Beograd, str. 128.

³⁵ Isto, str. 314.

način su zvanično ovlašćeni da štite interese Crne Gore sve dok u dotičnoj zemlji ona ne bude u mogućnosti da akredituje svoje zastupnike³⁶ Zvanični stav Rusije o prihvatanju pokroviteljstva prezentiran je 8. februara 1879. godine slanjem cirkularne depeše o pružanju pokroviteljstva Crnogorcima u zemljama gdje ona nema svoje predstavnike. Sadržaj depeše je glasio: „Vlada njegovog visočanstva Knjaza Crne Gore, nalazi se u situaciju da nije u mogućnosti da imenuje agente u inostranstvu, a želeći da pruži zaštitu svojim državljanima u zemljama u kojim borave ili se nalaze u prolazu, izrazila je Imperatorskoj Vladi želju da ruski agenti budu ovlašćeni da pružaju pomoć i zaštitu podanicima Crne Gore u svim zemljama u kojim Knjaževstvo nema svoje predstavnike, sve dok ih ne bude imenovala.³⁷

Sekretar ruskog poslanastva na Cetinju Špejer uputio je telegram ruskom diplomatskom predstavniku u Carigradu, knezu Lobanovu-Rostovskom, u kojem je prenio knjaževu želju da se uspostave iskreni i dobri odnosi sa Portom i od njega zatražio da objasni Porti da finansijske mogućnosti Crne Gore ne dozvoljavaju da ona u Carigradu ima svog diplomatskog predstavnika. Karateodori-paša je obaviješten da će carska ambasada i ruski konzulati u Turskoj biti privremeno ovlašćeni da pružaju zaštitu crnogorskim državljanima kada oni to budu tražili. Porta je, kao i Austrougarska odbila da na ovaj način održava odnose sa Crnom Gorom, pozivajući se na odredbe iz Berlinskog ugovora, na osnovu kojeg je Crna Gora trebala da se neposredno sporazumije o imenovanju svojih diplomatskih predstavnika u Osmanskom Carstvu. Pokroviteljstvo druge države nije dolazilo u obzir i zbog odredbi Berlinskog ugovora,

³⁶ Ražnatović, Novak (1972) *Okolo uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske 1879*, Istorijski zapisi, knjiga XXX, sv. 3-4, Titograd, str. 457.

³⁷ Raspopović, Radoslav M. (1996), *Diplomatija Crne Gore 1711-1918*, Podgorica-Beograd, str. 315.

kojim je dato ovlaštenje da se sa crnogorskim podanicima u osmanskoj imperiji postupa isto kao sa svojim državljanima. Pored toga, postojao je i pritisak Austrougarske i Engleske da se odbije stav ruske Vlade o zastupanju Crne Gore.

Crna Gora je uz pristanak ruske vlade da finansijski pomogne rad crnogorskog diplomatskog predstavništva odlučila da za svog prvog zvaničnog stalnog predstavnika u rangu izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra imenuje svog ministra inostranih djela, vojvodu Stanka Radonjića. Za Carigrad su otputovali 22. jula 1879. godine Božo Petrović, predsjednik Državnog savjeta, Gavro Vuković, član Državnog suda i raniji sekretar Senata Stevan Kustudija. Stigli su u Istanbul 1. avgusta 1879.³⁸ Crnogorski izaslanici nijesu znali da je za naimenovanje poslanika pri stranoj državi potrebno prethodno tražiti agreman od vlade države kod koje treba da budu akreditovani, a na to nijesu bili upozoreni od ruskog ministra –rezidenta na Cetinju, Jonina.³⁹ Pošto je pitanje agremana bilo riješeno za šest dana, pregovori sa Portom su mogli da počnu, iako nijesu predata akreditivna pisma sultanu, zbog predaje Plava i Gusinja. Nakon formalnosti oko odijela u kojem treba da nastupi crnogorska delegacija kod sultana (odjenuli su crnogorski kostim bez uobičajenog revolvera na trbuhu), iskrsele su teškoće jer je delegacija konačno primljena kod sultana tek 5. septembra 1879. godine.⁴⁰

Gavro Vuković ovako opisuje susret crnogorske delegacije kod sultana: „Nakon što je obavljen uobičajeni ceremonijal dolaska na dvor i ulaska kod sultana, Stanko Radonjić je prigodnom svečanom besjedom pozdravio osmanskog vladara.

³⁸ Ražnatović, Novak (1972) *Oko uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske 1879*, Titograd, str. 461.

³⁹ Vuković, Gavro, *Memoari*, knjiga 2, str. 31.

⁴⁰ Ražnatović, Novak, (1972) *Oko uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske 1879*, Istorijski zapisi, Titograd, knj. XXX, sv. 3-4.

Kada je, shodno u takvim prilikama ustaljenom običaju na iskazane pozdrave trebalo da uzvrati, sultan je umjesto toga izvadio jednu ceduljicu iz špaga, čitao je, ali nijemo, bez da mu se glas čuje. Safet-paša, ministar spoljnih poslova Turske je preveo njegov govor pa se je primakao, dao ruku obojici, jedva izgovorio nekoliko riječi glasno i pošao u drugu salu.⁴¹ Na ovaj način, prijemom kod sultana završene su sve formalnosti oko otvaranja prve zvanične diplomatske misije Crne Gore u jednoj stranoj državi, poslanstva u Carigradu.

Crnogorski predstavnik u Carigradu je imao prvi zadatak da pregovara oko predaje Plava i Gusinja Crnoj Gori, rada Komisije za razgraničenje i predupređenja izgradnje vojnog utvrđenja u Zeti. Porta nije htjela da preda Plav i Gusinje Crnoj Gori, već je htjela da ih zamijeni za Kučku krajinu.⁴² Ova inicijativa je potekla od Ćamil-paše, a preko predstavnika Velike Britanije je saopštena Cetinju.

Poslanstvo u Carigradu je obavljalo i konzularne poslove izdavanja pasoša, pa Stanko Radonjić konstatuje 3. oktobra 1879. godine: „Pored našeg ovdašnjeg političkog djelovanja mi vršimo konsulske dužnosti.“ S obzirom na specifičan status crnogorskih podanika u odnosu na ostale strance, jer su shodno članu 31 Berlinskog ugovora bili izjednačeni s osmanskim državljanima u pogledu nadležnosti lokalnih vlasti, i funkcija njihove konzularne zaštite imala je drugačiji vid u odnosu na onu koja je pružana podanicima drugih hrišćanskih država. Njihovi konzularni predstavnici u Osmanskom Carstvu, shodno režimu kapitulacija koji je u to vrijeme bilo još na snazi, imali su pravo da raspravljaju međusobne sporove svojih podanika i sporove između njih i podanika drugih država. Zbog odredaba

⁴¹ Vuković, Gavro, *Memoari*, knjiga 2, str. 36.

⁴² Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID) 1879, F. 3, DOK 204/2.

Berlinskog ugovora takav tretman nijesu mogli da imaju Crnogorci, već su im sudili turski sudovi.

Pošto je bio svjestan da ni u političkim ni u konzularnim poslovima nije imao uspjeha u pismu od 3. oktobra 1879. godine, tražio je od upravitelja odjeljenja za spoljne poslove Maša Vrbice da ih pozove da se vrate u Crnu Goru. Njegova molba je bila uslišena i na dužnosti otpravnika poslova u skladu sa utvrđenim planom ostao je Gavro Vuković, a njegovim povratkom je zamro rad crnogorskog poslanstva u Carigradu. Zbog toga Vuković u pismu od 23. januara 1880. godine traži da bude povučen, „jer kad je svaki odnošaj između nas i Turske prekinut, on svoje stajanje smatra izlišnim.“ Osim toga, poslanstvo je kuburilo i sa finansijskim problemima.⁴³ „Nije se mogao odazvati ni predstojećim balovima i ručkovima, jer nije imao aljina niti ičega da bi mogao biti *mondian*. Kako je na takve svečanosti redovno pozivan, nalazio se u nezavidnoj situaciji, jer da ide nije ima su čim, a da ne ide nema se čime izv-
injavati.“⁴⁴ U međuvremenu je postignuta saglasnost između crnogorskog otpravnika poslova i turskog ministra unutrašnjih poslova 24. aprila 1880. godine, potpisana u Carigradu, a kojom je trebalo da Plav i Gusinje budu predati Crnoj Gori, ali ni ovaj sporazum nije ispoštovan, pa su na predlog Engleske Plav i Gusinje razmijenjeni za Ulcinj sa bližom okolinom, a ovaj ugovor je potpisan u Kunji 25. novembra 1880. godine.⁴⁵

Zaštita interesa crnogorskih podanika je bila stalna dužnost izaslanih predstavnika, o čemu se vodila evidencija u posebnom registru crnogorskih državljana koji žive u Carigradu. Oni su bili dužni da donesu pasoš, o kojem se vodio poseban

⁴³ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1870, F. 4, DOK 481.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Perazić, G, Raspopović, R, *Međunarodni ugovori Crne Gore*, str. 158.

protokol.⁴⁶ No, i dalje su u poslovima zaštite važnu ulogu imali patrijarhalno-plemenski elementi crnogorskog društva koji su iz zemlje prenijeti na odnose crnogorskih podanika u Turskoj. Tako je otpravnik poslova određivao kmetove u raznim krajevima Carigrada koji su se brinuli o ponašanju Crnogoraca i obavještavali ga o njihovim eventualnim rđavim postupcima. O njihovoj zaštiti u unutrašnjosti carstva starali su se ruski konzuli koji su pomagali crnogorskom otpravniku poslova.

Od osnivanja pa sve do prekida 1912. godine, poslanstvo je neprekidno radilo, sa izuzetkom kraće pauze 1881-1882, kada je zbog odsustva mjesto Gavra Vukovića bilo upražnjeno. Povratkom Vukovića na raniju dužnost 1882. poslanstvo je nastavilo da radi, a umjesto njega je 1884. godine imenovan Mitar Bakić, koji je imao portira i dragomana-prevodioca, ali se na ovoj funkciji kratko zadržao, jer je knjaz oktobra 1887. godine naredio da se umjesto njega imenuje Mitar Plamenac.⁴⁷ Mitar Plamenac je bio mlad čovjek, školovan u Rusiji, bio je brat serdara Sava, i sinovac Ilije Plamenca, ministra vojnog, oženjen sestrom knjaza Nikole i bio je nepune dvije godine u crnogorskom poslanstvu u Carigradu, ali se početkom decembra 1889. godine razbolio i u dvorcu Emirganu, koji je crnogorski knjaz dobio na poklon od sultana i koji je u to vrijeme služio kao zgrada poslanstva, umro.⁴⁸

Početkom 1890. godine, nakon imenovanja za člana Velikog suda, na poslove otpravnika poslova u Carigradu imenovan je

⁴⁶ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1880, F. 21, DOK 20.

⁴⁷ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1880, F. 1, DOK 86.

⁴⁸ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1889, F. 25, DOK 1674.

po drugi put Mitar Bakić,⁴⁹ a kasnije za opunomoćenog predstavnika. On je bio jedini diplomata Crne Gore stalno akreditovan u nekoj stranoj zemlji, koji je svojim radom uspio da u diplomatskom svijetu u Carigradu obezbijedi sebi dostojan položaj, i mnogo doprinio sređivanju odnosa između crnogorske vlade i Porte. Mitar Bakić je umro na dužnosti diplomatskog predstavnika Crne Gore u Carigradu 1903. godine, bio privremeno sahranjen u Carigradu, a kasnije je prenijet u Vasojeviće, u svoju rodnu zemlju.⁵⁰

Za privremenog otpravnika poslova imenovan je Jovan Matanović, koji je na put za Carigrad krenuo sa Gavrom Vukovićem, kako bi ga uveo u diplomatski život, posebno što su u ovo vrijeme diplomatski odnosi Crne Gore i Porte bili na zavidnom nivou. Dok je bio diplomatski zastupnik Crne Gore u Carigradu, jedini državni činovnik sa diplomatskom funkcijom bio je otpravnik poslova. Legacija je imala prevodioca i poslužitelja, bez pisara-terdžumana. Iako je Mitar Bakić tražio da se za pisara postavi Dušan Drecun, koji je u Carigradu studirao pravne nauke, njegov zahtjev nije pozitivno riješen. Drecun je tek novembra 1903. godine na predlog Državnog savjeta

⁴⁹ Mitar Bakić (1852-1903), crnogorski poslanik u Carigradu, od 1884. do 1887. i od 1890. do 1903. godine otpravnik poslova i opunomoćeni ministar, tj. ambasador. Završio je Bogosloviju na Cetinju i Duhovnu akademiju u Petrogradu. Prije nego je imenovan za crnogorskog poslanika u Osmanskom Carstvu, bio je profesor cetinjske Bogoslovije, sudija Velikog suda i sekretar Ministarstva inostranih djela. Govorio je ruski, turski i grčki jezik. Objavio je dvije studije na ruskom jeziku: „Crna Gora pod upravom vladika“ i „Crna Gora u novije vrijeme“. Umro je za vrijeme službovanja u Carigradu 13. 08. 1903. Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo (2006), *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, str. 55.

⁵⁰ Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo (2006), *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, str. 55.

poslat da izučava tursko pravo i da obavlja poslove pisara poslanstva. Početkom januara 1906. godine preveden je na mjesto sekretara druge klase knjaževskog poslanstva, pri čemu je poslanstvo prvi put imalo sekretara.⁵¹

Međutim, na poslovima sekretara Dušan Drecun se zadržao kratko, jer je 1906. godine i početkom 1907. godine umjesto Matanovića obavljao dužnost otpravnika poslova.

Početkom maja 1907. godine za otpravnika poslova u knjaževskoj legaciji je imenovan Dušan Gregović, a Dušan Drecun je imenovan za sekretara druge klase u Ministarstvu inostranih djela.⁵²

Kajem 1909. godine Gregovića je zamijenio načelnik poštansko-telegrafskog odjeljenja Jovo Popović,⁵³ koji je postavljen 28. novembra 1909. godine i koji je dao ostavku na državnu službu.

Posljednji akreditovani otpravnik poslova Crne Gore u Carigradu je bio Petar Plamenac.⁵⁴

Crna Gora je započela Prvi balkanski rat 8. oktobra 1912. godine i došlo je do prekida diplomatskih odnosa između dvije države. Petar Plamenac je odredio Aleksu Martinovića za pomoćnika u Carskom ruskom generalnom konzulatu u Carigradu u zastupanju interesa Crne Gore, kome je ostavio notu za ministra spoljnih poslova kojom ga je zvanično obavijestio da će ruska ambasada štititi crnogorske interese. Ruska ambasada je bila saglasna sa navedenim predlogom, pa je Aleksandar Martinović ostao da radi i pomaže im u diplomatskim poslovima, a imao je

⁵¹ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1907, F. 14, DOK 168.

⁵² Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1907, F. 14, DOK 168.

⁵³ Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1907, F. 14, DOK 340.

⁵⁴ Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1909, F. 16, DOK 325.

isključivo zadatak da pomaže i vrši zaštitu crnogorskih podanika u Osmanskom Carstvu.

Diplomatski zastupnici Rusije su počeli aktivnosti oko potvrđivanja pasoša radi povratka crnogorskih podanika u zemlju. Pored Crnogoraca koji nijesu imali crnogorske pasoše izdavani su ruski pasavent, pa je tokom oktobra 1912. godine izdato 650 pasoša, od kojih 500 dobrovoljcima koji su se vratili u Crnu Goru.⁵⁵ I u drugim gradovima Turske su ruski diplomatski i konzularni predstavnici preuzimali mjere radi zaštite Crnogoraca, pa su uspjeli da izvuku 86 Crnogoraca iz Zonguldaka, a ruski konzuli u Merimi, Smirni i Bejrutu su radili na upućivanju Crnogoraca u obližnje luke radi obezbjeđenja njihovog najbližeg povratka u zemlju.⁵⁶ Naime, ovi događaji su nametnuti početkom Prvog balkanskog rata i potrebom Crnogoraca da povratkom u zemlju obave patriotsku dužnost, koji su osmanske vlasti pokušale da spriječe jer je policija prijetila Crnogorcima i zatvarala pojedince i predavala ih sudu radi nošenja oružja. Pored toga, Rusija je kao zaštitnica preuzimala mjere da svim Crnogorcima koji su se vraćali u zemlju obezbijedi zaštitu nepokretne imovine u Osmanskom Carstvu, pa su angažovani advokati koji su radili na prenosu imovine na ruske podanike. Takođe, po nalogu ruskih konzula u pojedinim ruskim manastirima u Osmanskom Carstvu za Crnogorce je bio obezbijeden smještaj i ishrana.⁵⁷ Aktivnost u oblasti diplomatsko-konzularne zaštite nakon izbijanja Prvog balkanskog rata odnosila se na sredstva i arhiv crnogorskog poslanstva, pa su dva sanduka službenih dokumenata ranijeg crnogorskog legacije zapečaćena i dobro uvezana predata sekretaru ambasade u

⁵⁵ Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1912, F. 19, DOK 28.

⁵⁶ Raspopović, Radoslav M. (1996) *Diplomatija crne Gore 1711-1918*, Podgorica-Beograd, str. 331.

⁵⁷ Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1912, F. 19, D. 30.

Carigradu, uz akt o potvrđi prijema koji je upućen u Crnu Goru. Ostale pokretne stvari poslanstva su natovarene na dvoje kola i pod stražom upućene u Emirgan,⁵⁸ u dvorac knjaza Nikole.

Diplomatski odnosi Crne Gore sa Osmanskim Carstvom su prekinuti dan prije početka ratnih operacija crnogorske vojske u Prvom balkanskom ratu 7. oktobra 1912. godine. Otpravnik poslova u Carigradu Petar Plamenac je predao notu Porti kojom je ozvaničio prekid diplomatskih odnosa. U obrazloženju se kaže da njegova funkcija prestaje jer „su se pitanja između naše države i Turske, kao i prava onamošnje potlačene braće imala rješavati oružanom rukom.“⁵⁹

Tursko poslanstvo na Cetinju

Poslanstvo Osmanskog Carstva je bilo smješteno na Cetinju u hotelu „Lokanda“. Ambasador Turske, Peri Fatić, koji je zajedno sa čitavim osobljem živio na Cetinju imao je stan u Zetskoj ulici, ali je zbog lošeg vremena na Cetinju stalno boravio u Dubrovniku. Osmanski službenici su živjeli u kući Andrije Jovićevića, zatim u kućama Vuka Vuletića i Marka Vukovića.⁶⁰

Osmanski ambasador Dževdet-paša je uz dozvolu kralja Nikole, a u ime Osmanskog carstva kupio kuću Vasa Vrbice, a to je i prva kuća koja je prodana od strane Crne Gore jednoj stranoj zemlji. Kuća je građena po projektu arhitekte Josipa Sladea u kojoj su 1884. godine izvedene prve predstave „Balkanske carice“, „Maksim Crnojević“, „Pola vino, pola voda“ i „Šaran“. U ovoj zgradi se prvi put proslavljao Dan osmanske države 1886, kojeg Simo Popović opisuje ovako: „Tog predvečerja

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Glas Crnogorca, 1912, broj 42.

⁶⁰ Suver, Akkan (2013), *Crna Gora od knjaževine do kraljevine, od kraljevine do republike, od Osmanlija do Turske*, Almanah, Podgorica, str. 128.

kada se noć počela spuštati, mjeseečeva svjetlost je obasjala misiju. Ispred zgrade odmah pored Zetskog doma stotine lampi različitih boja obasjavale su baštu, šator je bio osvijetljen prelijepim svijećama. Svi stanovnici Cetinja su izašli na ulice da vide ovaj prelijepi prizor. Narednih godina praznici su provedeni na isti način... U ponoć, pošto je jelo završeno rasvjeta je doživjela vrhunac. Naime, ispred zgrade stajao je ogromni monogram na kojem je pisalo A. N. I (Abdulhamid Han/Nikola I) koji je bio osvijetljen bijelim svjetlom koje je dopiralo iz Bengalskog svijećnika. Kada su ga upalili, prisutnima je sve izgledalo kao san, moglo se vidjeti sve. Svjetlost koja je dolazila sa velikog broja lampi i fenjera nije se vidjela od monogramskog svjetla. Nakon toga počela je predstava vatrometa.⁶¹ Proslavi su prisustvovali članovi knjaževske porodice, predstavnici crnogorske vlasti, diplomatske organizacije sa Cetinja i dr. Primjera radi, 1895. godine poslije večere osmanska naseobina je nastavila sa proslavom do zore, tačnije do sredine sledećeg dana. Na prijatan poziv Fevzi-paše veliki broj Cetinjana je došao u baštu misije. Osmanski ambasador je djeci podijelio igračke, i starije su se osobe pridružile proslavi i uživale u svečanostima do pola večeri.⁶²

Nakon rata uspostavljeni su zvanični dipomatski odnosi između Crne Gore i Turske, u kojoj je bilo devet akreditovanih poslanika.⁶³ Prvi ambasador Osmanskog Carstva u Crnoj Gori

⁶¹ Isto, str. 131.

⁶² Isto, str. 132.

⁶³ Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo (2006), *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, Podgorica, str. 55.;

- Prema Abidinu Temizeru i Uguru Ozcanu, bilo je ukupno 13 akreditovanih ambasadora u Crnoj Gori, dok je prema Akkanu Suveru u odnosnom periodu bilo njih 11. U radu će biti prezentovan rad svih 13 poslanika, jer je prvi izvor najvjerodostojniji; prava imena ambasadora će takođe biti navedena prema istom izvoru.

je bio Halil Halit-beg, koji je obavljao ovu funkciju od 1879. do 1880. godine. On je sa Alek Aristači begom – prvim sekretarom, Miralem-efendijom – drugim sekretarom i jednim imamom 9. novembra 1879. godine, po kraljevom naređenju, uz pratnju oficira Boža Petrovića ušao u crnogorsku palatu. Primljeni su od strane knjaza u velikom salonu, Halid-beg je predao sigurnosno pismo i naglasio da su odnosi dvije države dobili drugačije oblike, te da trebaju da razvijaju dobre susjedske odnose i da se na tom putu treba potruditi. Za vrijeme mandata Halit-beg je dokazao da je spretan diplomata i uspostavio je dobre odnose sa vlastima u Crnoj Gori. Bio je optužen od ministra spoljnih poslova Radonjića da je „diplomata koji ne obavlja svoju dužnost kako treba i ne drži riječ“ zato što je štitio turski narod i izbjeglice.⁶⁴ Halit-beg je ispraćen početkom 1881. godine sa velikim poštovanjem, pa je prilikom ispraćaja od knjaza Nikole u palati napravljena oproštajna ceremonija i dobio je orden najvišeg stepena. O prijemu prvog ambasadora osmanske države „Glas Crnogorca“ piše: „Njegovo Visočanstvo Knjaz primio je prvog izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra otomanske vlade Halid-beja, koji mu je predao akreditivna pisma.“⁶⁵

Drugi ambasador Osmanskog Carstva na Cetinju je bio Sermet-efendija, koji je postavljen na tu dužnost 23. jula 1880. On je služio kao otomanski ambasador u Beogradu od marta 1879. do avgusta 1880. Poslan je na Cetinje u skladu sa dogovorom sa Halil Halid-begom.

Treći ambasador Osmanskog Carstva, Mehmet Riza-beg, stigao je na Cetinje juna 1881. godine, a primio ga je knjaz na topao i prijateljski način, jer je saznao da je sin Rauf-paše, rekavši mu da će se odnosi između dvije države proširiti i jačati.

⁶⁴ Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo (2006), *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, Podgorica, str. 136.

⁶⁵ *Glas Crnogorca*, 1879, str. 135.

Za prvog sekretara ambasade je izabran Šakib-beg.⁶⁶ Radilo se o mladom diplomati, a već je bila stvorena bolja atmosfera za rješavanje problema, a i učinjeni su pomaci oko granice i imovinskih prava naroda turskog porijekla. Zahvaljujući Mehmet Riza-begu, osmanski sultan je u znak prijateljstva nekoliko puta pozivao knjaza Nikolu u Istanbul. Nakon posjete knjaza Nikole Istanbulu, gdje je primljen na najvišem nivou, nestale su sumnje i ratovi koji su vođeni stotinama godina, a prijateljski odnosi između kralja Nikole i sultana Abdulhamida su trajali do kraja njegovog mandata.

U periodu od novembra 1883. do 21. februara 1884. godine ambasador Osmanskog Carstva je bio Ismail-paša, brigadni general, koji se za svog tromjesečnog mandata bavio pitanjem granica. Pukovnik Ahmet Dževat-paša je bio ambasador od 21. februara/23. marta 1884. godine do jula 1888. godine na Cetinju, sa dva sekretara – Ihsan-efendijom i Džedit-efendijom. Za njegovo vrijeme je knjazu Nikoli poklonjena Emirgan palata, a Ahmet Dževat-paša je poklonio knjazu Nikoli posebno napravljeni imperatorski mač, dvije puške i sedam metaka od sultana Abdul Hamida. Za njegovo vrijeme je otvoren konzulat u Podgorici radi zaštite prava turskog naroda. Na oproštajnom ručku Ahmet Dževat-paša je dobio od kralja Nikole najveći čin „Danilov orden časti“, koji se dodjeljuje strancima.⁶⁷

Sljedeći ambasador na Cetinju je bio Husein Husni-paša, koji je boravio od 28. novembra 1888. do jula 1889. godine. Dočekan je uz proslavu, a knjaz Nikola je bio posebno zadovoljan zbog toga što je završio francusku školu, jer je završio *Saint-Cyr* Vojnu akademiju, a knjaz Nikola srednju školu Licej Luja Velikog. Nije se dugo zadržao na Cetinju, jer je u julu 1889. godine imenovan u Rusiju za ambasadora.

⁶⁶ Isto, str. 136-137.

⁶⁷ Suver, Akkan (2013), *Crna Gora od knjaževine do kraljevine, od kraljevine do republike, od Osmanlija do Turske*, Almanah, Podgorica, str. 141.

Sejfullah-paša je imenovan za ambasadora, ali pošto nije mogao da stigne u Crnu Goru, krajem septembra 1889. godine je za ambasadora imenovan Ahmed Tevfik-beg, koji se prvo izvinio zbog nepotpunosti mjesta ambasadora, predao knjazu sigurnosno pismo, mač ukrašen dragocjenim kamenjem i dva pištolja koje mu je poslao sultan. Prvi sekretar je bio Mahmut-beg, a drugi sekretar Ferudin-beg.⁶⁸ Zbog zdravstvenih problema Ahmed Tevfik-beg je sam tražio da se vrati u Carigrad, a na oproštaju mu je dodijeljena medalja najvećeg čina koja se davala strancima u Crnoj Gori.

Ajdinoglu Ahmet Fevzi-paša je došao za izaslanika na Cetinje 17. septembra 1891. godine, sa funkcije vojnog izaslanika u Petrogradu i imao čin paše, a na Cetinju se zadržao 17 godina i bio diplomata sa najdužim stažom. Uspostavio je dobre odnose sa crnogorskim upravnicima i diplomatskim izaslanicima i nakon dvije godine rada dobio odlikovanje „Danilov orden“ najvećeg nivoa. Za vrijeme knjaževe bolesti sultan Abdul Hamid je poslao svog doktora iz Istanbula, koji mu je predložio da ide u banju u Bursu, ali je knjaz odbio. Zalagao se posebno za stanovništvo turskog porijekla, za njihova građanska prava i status turskih državljana u Crnoj Gori. Zalagao se da djeca muslimanske vjeroispovijesti uče u državnim školama obaveznog obrazovanja i da vlast u Crnoj Gori otvori jednu muslimansku školu, a odlazak djece u Mekteb⁶⁹ je dozvoljen 1895. godine.

⁶⁸ Isto, str. 142.

⁶⁹ Mekteb (arapski – osnovna škola), često u arapskom jeziku zvan Kutab (arapski - Kuttab), je naziv za osnovnu školu kojoj je osnovna svrha da se đaci uče osnovama islamske vjere, osnovama islamskog načina života i ponašanju u društvu, osnovama arapskog pisma (čitanje, pisanje i izgovor), osnovama gramatike arapskog jezika, te učenju (pravilnom iščitavanju) Kurana, <http://sr.wikipedia.org/wiki/Mekteb>

Abdulkaki-beg je postao ambasador 1. oktobra 1908. godine, a sekretari su bili Nasih-beg iz Haga i Vitalis-efendija. Upravo je počeo mandat kada je Austrougarska izvršila aneksiju Bosne. U tom cilju je knjaz poslao u Istanbul brigadnog generala Janka Vukotića kako bi ubijedio Portu da Crnogorci imaju čiste namjere i najljepše želje. Abdulkaki-beg se zalagao za promjenu 29. člana Berlinskog ugovora koji je Crnu Goru zadovoljavao. Radio je na potpisivanju trgovinskih sporazuma, rješavanju pograničnih problema i stranim kapitalnim investicijama u Crnoj Gori, i bio zainteresovan za projekat željeznica na Balkanu. Granični problem 1910. godine je bio glavni razlog zategnutosti odnosa između dvije države, pa je Abdulkaki-beg vraćen u Istanbul, a turska misija je povjerena Nasih-begu.⁷⁰

Mehmet Sadreddin-beg je bio ambasador na Cetinju od 1. juna 1910. godine do oktobra 1911. godine. Smatrao je da razdor oko granica ne treba da utiče na dobre međudržavne odnose. Upravo je Osmansko Carstvo poslalo diplomatsku delegaciju na čelu sa Hilmi-pašom na ceremoniju proglašenja kralja Nikole, koja je stigla brodom „Hamidije“ u Baru. Na brodu se nalazio i dragocjeni arapski konj, koji je poslan kao poklon kralju. Ovu delegaciju, zajedno sa Mehmet Sadreddin-begom su dočekali knjaz Petar, brigadni general Blažo Bošković, major Joko Jovović, kapetan R. Ljumović, sekretar Vitalis-efendija i Nasih-beg.

Zbog sukoba u sjevernoj Albaniji stabilnost odnosa je kratko trajala, jer je proizvod sukoba bio veliki broj prebjeglih iz Albanije u Crnu Goru, a podrška pobunjenicima je bio dodatni razlog zatezanja odnosa. Mehmet Sadreddin-beg je, kao i ostali ambasadori, preusmjerio svoju pažnju na ovu situaciju. Najžešće osude su stigle iz Rusije, pa je ambasador Arsvijev naglasio da će se i vojno reagovati ukoliko se i dalje nastavi sa

⁷⁰ Suver, Akkan (2013), *Crna Gora od knjaževine do kraljevine, od kraljevine do republike, od Osmanlija do Turske*, Almanah, Podgorica, str. 150-151.

prijemom izbjeglica u Crnoj Gori. Osmansko Carstvo je prebjeglima ponudilo veliku finansijsku pomoć. Kralj je dobio zahvalnost od Albanaca koji žive u SAD i dobio telegraf koji se završava ovako: „Albanci će stalno biti zahvalni Crnoj Gori i kralju Nikoli.“ Mehmet Sadreddin-beg je imao ulogu posrednika između crnogorske vlasti i skadarskog paše i uspio da zaustavi nekoliko sukoba na granicama.

Alfred (Ahmet) Rustem-beg Bielinski je bio ambasador na Cetinju od 13. decembra 1911. do jula 1912. godine, radio je sa Dželadin-begom kao prvim sekretarem, Rašid Danijal-begom i Dževat-begom kao drugim sekretarom. Na početku mandata je uspio da popravi granice između Turske i Crne Gore i uspio kod kralja da za prvog muftiju u Crnoj Gori imenuje Murteza Karađuzovića, čime je dozvoljeno da: „Za vrijeme mira svi muslimanski vojnici bez razlike u činu nose crveni fes, a za vrijeme rata muslimanski vojnici će nositi fes iste boje zajedno sa uniformom.“ Napustio je Crnu Goru poslije terorističkog napada u Kolašinu, gdje je poginulo 12 Crnogoraca i 50 Turaka.⁷¹

Fahretin-beg je bio počani konzul u Budimpešti, gdje je u avgustu 1912. godine dobio akreditaciju za ambasadora, premda nikada nije bio na Cetinju. Turskim interesima u Crnoj Gori su se bavili prvi sekretar Dževdet-beg, drugi sekretar Ali Riza-beg i delegacija predvođena Ibrahim Halil-begom, koji su ostali na Cetinju do oktobra 1912. godine, kada su prekinuti diplomatski odnosi.

Ad-hoc diplomatija Crne Gore 1878-1912.

Cjelokupni državni aparat u Crnoj Gori, a posebno organi koji su se bavili diplomatskim poslovima Crne Gore su bili pod direktnom kontrolom knjaza Nikole. On je donosio sve bitne odluke u vezi sa spoljnopolitičkim zadacima prema pojedinim

⁷¹ Isto, str. 154-155.

državama, jer je Crna Gora bila apsolutistička, a tek kasnije ustavna monarhija. Pored toga, Crna Gora je bila ekonomski nerazvijena i siromašna država, pa se to u pogledu odnosa sa svijetom manifestovalo time da su svi politički kontakti bili usmjereni prema knjazu, pa ni ministar spoljnih poslova nije mogao samostalno odlučivati o bilo kom značajnom političkom pitanju. Upravo iz ovih razloga, u daljem radu pažnja autora će biti posvećena ad-hoc diplomatiji na vrhu, odnosno specijalnim misijama na visokom nivou koje su ostvarene uz učešće knjaza Nikole u Turskoj.

Posjete knjaza Nikole Istanbulu

Knjaz Nikola je prvi put 1883. godine i drugi put 1889. godine pojetio Istanbul. Odmah nakon svadbe 15. avgusta 1883. godine, sa svojim izaslanicima Božom i Šakom Petrovićem, Stankom Radonjićem i Ilijom Plamencom, stražarima koje je poslao sultan i drugim zvaničnim diplomatama, Mahmut-Ali pašom, Ismail-begom i prevodiocem Ibrahim-begom krenuo je u posjetu Istanbulu jahtom koju mu je poslao sultan Abdul Hamid. Nakon posjete knjaz je izjavio: „Nakon sklopljenog mira i uzajamnog poštovanja sklopljenog između Osmanskog Carstva i Crne Gore koji su vodili stotinama godina duge ratove, ja sam prvi crnogorski vladar koji je posjetio Istanbul. Ovom prijateljskom posjetom i bezgraničnim poštovanjem njegovom veličanstvu imamo za cilj da na svim crnogorskim granicama sklopimo mir i prijateljstvo.“⁷²

Knjaz Nikola svoju prvu posjetu je ovako opisao: „Ovog jutra, polazeći sa Cetinja i stigavši na brdo sa kojeg se nadziralo Bajice, a sunce rasvjetljavalo vrhove planina, ja sam razmišljao

⁷² Isto, str. 108.

o svojoj posjeti Istanbulu. I tako razmišljajući, načinom na koji bi me i sama priroda mogla čuti rekao sam: 'Hej planine, šta mislite o mojoj posjeti tom predivnom gradu?' Priroda mi je misteriozno odgovorila: 'Da, zadovoljni smo! Svijetla obraza ideš sultanu!'"⁷³

Sultan Abdul Hamid II je knjazu Nikoli pri prvoj posjeti Istanbulu dodijelio ferman „1883“ i kao „zgrada ambasade kao kraljevo mjesto prebivališta“ dodijeljen mu je dvorac na obali Emirgan koji danas pripada porodici Sabandži.⁷⁴ Prilikom ove posjete sultan je odlikovao i knjeginju Milenu „Ordenom nježnosti,“ koji su koristile samo žene. Početkom 1899. godine, sultan je knjazu Nikoli poklonio jahtu pod nazivom „Zmaj“. Nakon smjene sa prijestola kralj Nikola je prodao palatu u Emirganu i jahtu koju je dobio od sultana i od tih para ostatak života proveo u Parizu.⁷⁵

Državna delegacija Crne Gore na čelu sa knjazom Nikolom Petrovićem Njegošem krenula je u Carigrad iz Bara 14/27. avgusta 1899. godine, parabrodom „Smirna“ koji je sultan poslao za knjaževski par. Delegacija je stigla u Carigrad 19/31. avgusta pa je broj članova delegacije i godišnjica stupanja na prijesto sultana Abudulhamida II doprinijela da ova posjeta ima više svečani nego službeni karakter. No, prije polaska iz Crne Gore je bio sačinjen plan oficijelnog dijela posjete, radi raspravljanja nekih značajnih političkih pitanja. Gavro Vuković navodi da je šef države trebalo da pokrene krupna pitanja iz odnosa dvije zemlje, koja su od globalnog geopolitičkog značaja za Crnu Goru, a ticala su se stava Osmanskog Carstva

⁷³ Isto, str. 108-109.

⁷⁴ Isto, str. 109.

⁷⁵ Isto, str. 109-110.

u slučaju aneksije Bosne od strane Austrougarske. Crnu Goru je interesovalo da li bi osmanska država intervenisala oružjem i branila svoja suverena prava i da li bi u tom slučaju primila Crnu Goru za svoju saveznicu i pod kojim uslovima.⁷⁶ Značajno je za Crnu Goru bilo i pitanje kako bi se Turska držala u slučaju da Austrija i Italija u Albaniji potpire revolucionarni pokret i da li bi i u ovom slučaju Porta zaratila s ovim zemljama i da li bi primila Crnu Goru za saveznicu i pomoćnicu u odbrani Albanije.

Potreba za teritorijalnim širenjem Crne Gore je bila suština interesovanja crnogorske delegacije, jer su spoljno-politički ciljevi oslobođanja i ujedinjenja srpskog naroda, koji su bili izraženi prema Hercegovini poslije okupacije od Austrougarske bili neostvarivi. Zbog toga je knjaz tokom posjete trebalo da predloži sultanu da u slučaju rata u Albaniji, u kojem bi učestvovali Crnogorci na strani osmanske vojske i njegovog pozitivnog ishoda Crna Gora kao nagradu za ratno učešće dobi je teritorijalno proširenje. Ministar inostranih djela prema predviđenom planu je trebalo da razgovara sa velikim vezirom i ministrom inostranih poslova Turske o spornim graničnim pitanjima, pokrene pitanja o trgovinskom ugovoru, konzularnoj konvenciji, konvenciji o ekstradiciji, o poštansko-telefonskom ugovoru, o regulisanju voda na Skadarskom jezeru⁷⁷ i izgradnji Jadranske željeznice sa izlaskom u Baru.

U delegaciji je bio knjaz Mirko, čije je prisustvo imalo skriven politički značaj, jer je knjaz Nikola imao namjeru da svog mladog sina predstavi sultanu za slučaj mogućih reformi u Makedoniji sa ciljem dovođenja hrišćanskog princa za guvernera.

⁷⁶ Vuković, Gavro, *Memoari*, knjiga 3, str. 156.

⁷⁷ Isto, str. 161.

Knjaz je procijenio da je knjažević Mirko imao prednost u odnosu na ličnosti sa bugarskog ili grčkog dvora.⁷⁸

Knjazu Nikoli sa pratnjom je priređen svečani doček. Ovako to opisuje Gavro Vuković: „Pred kapijom Ildiz-palate bijaše upa-rađena četa Arnauta iz carske garde, s muzikom koja intoniraše crnogorsku himnu. Pod peronom, na vrh stepenica od bijelog mermera, zastrtih mekim ćilimom stojaše sultan Hamid sam, a u dnu s jedne i druge strane stojahu dvorani u gala paradi. Kad je Knjeginja sišla iz kola, sultan se spustio nekoliko stepena, pozdravio se s njom i Knjazom, pa je uzeo Knjeginju ispod ruke, poveo je kroz prostranu salu ispunjenu turskim velikašima...“⁷⁹ Knjazu je ukazana posebna pažnja, kako prije dolaska, tako i za vrijeme posjete i bio je smješten sa pratnjom u dvorcu Emirgan koji je 1884. godine dobio na poklon od sultana.

Dr Lazar Tomanović opisuje ovaj susret ovako: „Knjaz Nikola, razočaran i ogorčen, ode u Carigrad da se pokloni sultanu Abdul Hamidu! To je učinio i ostavio veliki utisak - sultan obdari Knjaza dvorcem na moru, i posla svoju jahtu da ga dovede, zajedno sa Knjeginjom i sinom Mirkom. Doček je bio carski. Sultan je tada dao apanaž kneževiću Mirku, deponirajući ga svake godine u banku.“⁸⁰

Posjeta je zavšena bez konkretnih rezultata, jer je kasnije sultan izjavio da je znao izbjeći svaki razgovor sa crnogorskim knjazom o situaciji na Balkanu i velikoj politici.⁸¹

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto, str. 169.

⁸⁰ Nova Evropa (oktobar 1929), *Tomanović, L. Crna Gora i Turska*, knjiga XX, broj 8, str. 374.

⁸¹ Isto, str. 178.

Zaključak

Rad se bavi diplomatskim odnosima osmanske imperije i Crne Gore od vremena zauzimanja Crne Gore od strane Osmanlija, pa sve do 1912. godine, kada su prekinuti diplomatski odnosi dvaju država. Za vrijeme dok je Crna Gora bila pod vlašću Osmanskog Carstva, veliki broj radnika iz Crne Gore je odlazio u Istanbul i ostale gradove Turske, pa je u tom smislu Crna Gora slala predstavnike koji su štitili prava svojih podanika. U početku su to bili srpski agenti, hrvatske baše, predstavnici ondašnjih Crnogoraca, te kapetani.

Kao jedno vrijeme i u nekim evropskim zemljama, poslanici evropskih država dobijali su izdržavanje od turske vlade za čitavo vrijeme svog boravka i djelatnosti na turskoj teritoriji. Dobijali su od turske strane čak i odeždu, ali su zato prilikom svog dolaska donosili bogate darove svog suverena turskom dvoru. Poslanici muslimanskih država imali su veća primanja od poslanika evropskih država. Ovaj običaj, uveden u Turskoj prilikom dolaska florentinskog poslanika 1538. godine, kada je donio bogate darove za turski dvor, ukinut je kada je Turska ustanovila stalne misije kod stranih dvorova.⁸²

Crnogorska vlada je slala svoje predstavnike u Istanbul, s tim da je u početku prava crnogorskih podanika zastupala Rusija, a zatim punopravni predstavnici, čije je sjedište bilo u dvorcu nazvanom „Zgrada ambasade kao kraljevo mjesto prebivališta“ na obali Emirgan, koji je sultan Abdulhamid II poklonio kralju Nikoli prilikom njegove druge posjete Istanbulu.

⁸² Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan (2007) *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, str. 18.

Nakon priznanja Crne Gore na Berlinskom kongresu, Crna Gora i Turska uspostavljaju pune diplomatske odnose, kao dvije suverene države. Diplomatski odnosi između dvije države su se kretali uzlaznom putanjom, jedino što je do 1880. godine ostao neriješen problem granica, pošto Porta nije htjela da preda Plav i Gusinje, da bi zauzvrat dobila teritorijalno proširenje revizijom Berlinskog kongresa za Ulcinj i dio Bara.

Na Cetinju je u cjelokupnom ovom periodu stolovalo 13 diplomatskih predstavnika, i to: Halil Halid Bej (1879-1880), Sermet Efendi (1880), Mehmet Riza Bej (1881-1883), Ismail Paša (1883-1884), Ahmed Dževad Paša (1884-1889), Husein Husni Bej (1888-1889), Sejfulah Paša (1889), Ahmed Teufik Bej (1889-1891), Ajdinolu Ahmed Fevzi Paša (1891-1908), Abdalbaki Bej (1908-1910), Mehmet Sadreddin Bej (1910-1911), Alfred (Ahmed) Rustem Bielinski (1911-1912) i Ibrahim Halil Bej (1912).⁸³

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919. godine, Crna Gora je izgubila sve attribute državnosti, jer je Podgoričkom skupštinom 1918. godine nelegalno i nelegitimno Crna Gora pripojena Srbiji, pa su prestali svi diplomatski odnosi između ove dvije države.

Moderni diplomatski odnosi od 2006. godine, tj. od obnove nezavisnosti Crne Gore i njenog priznanja od strane Turske kao sedme po redu države koja to čini nijesu predmet izučavanja ovog rada zbog ograničenosti prostorom. Ovaj period u diplomatiji dviju država će biti predmetom izučavanja u sljedećem, novom radu na pomenutu temu.

⁸³ Ozcan, Ugur, Temizer, Abidin (2012), *The Turkish Ambassadors and Consuls in Montenegro from the Ottoman Empire to Republic*, Ankara, str. 123-127.

Literatura:

- Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo (2006), *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1870, F 4, DOK 481
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1880, F 21, DOK 20
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1907, F. 14, DOK 168
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), F 25, DOK 1674
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1880, F. 1, DOK 86
- Arhiv Crne Gore (ACG), Ministarstvo inostranih djela (MID), 1907, F. 14, DOK 340
- Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1912, F. 19, DOK 28
- Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1912, F. 19, DOK 30
- Arhiv Crne Gore (ACG), Poslanstvo Carigrad, 1909, F. 16, DOK 325
- Đorđević, Vladan (1924), *Crna Gora i Austrija 1814-1894*, Beograd
- Dragičević, Risto (1939) *Hrvat-baša*, Zapisi, knj. XXII, s.l.
- Dragičević, Risto J (1939), *Prva audijencija crnogorskih emisara kod Sultana*, Cetinje, Zapisi, knj. XXII, sv. 1-6
- Geršić, Gligorije (1898) *Današnje diplomatsko i konsularno pravo*, Kraljevska srpska državna štamparija, Beograd
- Glas Crnogorca, 1879.
- Glas Crnogorca, 1912, broj 42
- Hakov, Džengiz (2011) *Istorija savremene Turske*, Bal-Tam, Prizren
- <http://sr.wikipedia.org/wiki/Mekteb>

- Ihsanoglu, Ekmeleddin (2004) *Historija Osmanske države i civilizacije*, IRCICA i Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo
- Istorijski institut Republike Crne Gore, Arhivska zbirka, Senatski spisi, f. 411, s.a.
- Kisovec, Mirko (1939) *Diplomatski predstavnici*, Beograd
- Mitić, Miodrag, Đorđević, Stevan (2007) *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd
- Naff, Thomas (1977) *Ottoman Diplomatic Relation with Europe in the Eighteenth Century: Patterns AND Trends*, Studies in the Eighteenth Century Islamic History, Illinois
- Nenadović, Ljuba P. (1889) *O Crnogorcima. Pisma sa Cetinja 1878*, Novi Sad
- Nova Evropa (oktobar 1929), Tomanović, L. *Crna Gora i Turska*, knjiga XX, broj 8
- Ozcan, Ugur, Temizer, Abidin (2012), *The Turkish Ambassadors and Consuls in Montenegro from the Ottoman Empire to Republic*, Ankara
- Pejović, Đoko D. (1962) *Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku*, Titograd
- Perazić, G, Raspopović, R, *Međunarodni ugovori Crne Gore, 1878-1918*
- Popović, Petar (1987) *Odnosi Srbije i Crne Gore u XIX vijeku 1804-1903*, Beograd
- *Pravni zbornik (1933) Crnogorski kapetan u Carigradu, njegova vlast i njegovi zakoni*, Podgorica, br. 2-3
- Raspopović, Radoslav M (1996) *Diplomatija Crne Gore 1711-1918*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica –Beograd
- Ražnatović, Novak (1972) *Oko uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske 1879*, Istorijski zapisi, knj. XXX, sv. 3-4, Titograd

-
- Suver, Akkan (2013), Crna Gora od knjaževine do kraljevine, od kraljevine do republike, od Osmanlija do Turske, Almanah, Podgorica
 - Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi IV/2, s.a., s.l.
 - Vujović, Dimo, Spor oko protjerivanja cernogorskog agenta iz Skadra 1872
 - Vujović, Dimo, Zahtjev knjaza Danila za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Turske
 - Vuković, Gavro, Memoari, knjiga 2
 - Vuković, Gavro, Memoari, knjiga 3